

ปณิธานสามประการกับรูปแบบการตีความพุทธธรรมของ พุทธทาสภิกขุ

The Three Wishes and the Model of Buddhadhamma Interpretation in Buddhadasa Bhikkhu

เอกมันต์ แก้วทองสอน¹
ธีรัทม์ แสงแก้ว²
ประเวศ อินทองปาน³

Aekaman Kaewtongson
Theerat Saengkaew
Praves Intongpan

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปณิธานสามประการของพุทธทาสภิกขุ 2) ศึกษาหลักการตีความทางปรัชญาและศาสนา และ 3) ศึกษาวิเคราะห์การสร้างรูปแบบการตีความพุทธธรรมบนฐานของปณิธานสามประการของพุทธทาสภิกขุ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสำรวจเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ วิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

¹นักศึกษาลัทธิสุตตรปรัชญาคุชภักดิ์บัณฑิต สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ติดต่อได้ที่: aekaman.k@ku.ac.th

²Student Doctor of Philosophy, Philosophy and Religion, Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Kasetsart University, e-mail: aekaman.k@ku.ac.th

³ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ติดต่อได้ที่: fhumtrsk@ku.ac.th

²Assist. Prof., Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Kasetsart University, e-mail: fhumtrsk@ku.ac.th

³รองศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ติดต่อได้ที่: fhumpvi@ku.ac.th

³Assoc. Prof., Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Kasetsart University, e-mail : fhumpvi@ku.ac.th

ผลการวิจัยพบว่า ปณิธานสามประการของพุทธศาสนิกชน ประกอบด้วย (1) การพยายามเข้าใจหัวใจแห่งศาสนาของตน (2) การพยายามทำความเข้าใจระหว่างศาสนา และ (3) การพยายามนำโลกออกจากอำนาจของวัตถุนิยม ในการนำเสนอปณิธานสามประการปรากฏการใช้ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรม เป็นเครื่องมือสำคัญในการตีความ อย่างไรก็ตามหลักการตีความในระบบคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สำคัญ ดังนี้ (1) พระสูตรหรือข้อความสองลักษณะ (2) ลักษณะแห่งพรหมจรรย์ (3) คำสอนที่เป็นอุปมาอุปไมย (4) ภาษาสองลักษณะ และ (5) รูปแบบการตอบคำถามของพระพุทธองค์ หลักการตีความดังกล่าวนี้ปรากฏร่องรอยมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลและมีพัฒนาการเรื่อยมาจนถึงสมัยปัจจุบัน ในส่วนของรูปแบบการตีความพุทธธรรมบนฐานของปณิธาน 3 ประการ ของพุทธศาสนิกชน ประกอบด้วย (1) การตีความพุทธธรรมเพื่อการเข้าใจตนเอง (2) การตีความพุทธธรรมเพื่อการเข้าใจผู้อื่น และ (3) การตีความพุทธธรรมเพื่อการเข้าใจโลก การตีความพุทธธรรมบนฐานของปณิธานสามประการของพุทธศาสนิกชน เป็นการเสนอทางเลือกอีกทางเลือกหนึ่งในการทำความเข้าใจพุทธธรรม อันอาจจะนำมาซึ่งความเข้าใจในตนเอง ลดความยึดมั่นถือมั่น มีความสมานฉันท์กันระหว่างศาสนา และลดปัญหาในการเบียดเบียนโลกและธรรมชาติ

คำสำคัญ: การตีความ ปณิธานสามประการ พุทธศาสนิกชน พุทธธรรม

Abstract

The purposes of this study were 1) to examine the three wishes of the Buddhadasa Bhikkhu, 2) to explore the principles of philosophy and religious interpretation, and 3) To analyze the construction of the Buddhist interpretation grounded model in Buddhadasa Bhikkhu's three wishes employing qualitative research. This study gathers data through both primary and secondary surveys of relevant documents and literature and analyzes the information using descriptive and analytical approaches.

The findings reveal that 1) Buddhadasa Bhikkhu's three wishes encompass (1) striving to grasp the essence of one's religion, (2) seeking mutual understanding among different religions, and (3) endeavoring to guide the world away from materialism. These aspirations highlight the

ปณิธานสามประการกับรูปแบบการตีความพุทธธรรมของพุทธทาสภิกขุ

significance of the Theory of Human Language, Dharma Language, as a pivotal interpretative tool. Furthermore, the central Buddhist teachings identify the principles of interpretation as follows: (1) the categorization of sutras or passages, (2) the concept of celibacy, (3) metaphorical teachings, (4) the use of two kinds of language, and (5) the Buddha's methods of answering questions. These principles have evolved from the Buddha's time to the present day. Lastly, the study delineates a model for interpreting the Buddhadharma based on Buddhadasa Bhikkhu's three wishes, which include interpretation for (1) self-understanding, (2) understanding others, and (3) world understanding. This model proposes an alternative approach to understanding Buddhadharma, fostering self-awareness, reducing conflicts, promoting inter-religious reconciliation, and addressing environmental degradation and global materialism issues.

Keywords: Interpretation, The Three Wishes of Buddhadasa Bhikkhu, Buddhadasa Bhikkhu, Buddhadharma

บทนำ

ปัจจัยสำคัญแห่งการดำรงอยู่ของศาสนาอันมีอาจปฏิเสธได้ประการหนึ่ง คือ การที่คำสอนทางศาสนามีความสำคัญเกี่ยวข้องกับชีวิตผู้คน ซึ่งคำสอนทางศาสนาล้วนถูกถ่ายทอดเผยแพร่ทางภาษา ทั้งที่เป็นลายลักษณ์และไม่เป็นลายลักษณ์ ภาษาทางศาสนาเป็นภาษาที่มีกล่าวถึงทั้งสิ่งที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมและสิ่งที่มีลักษณะเป็นนามธรรมที่ประกอบไปด้วยความหมายอันลึกซึ้ง แต่ในขณะเดียวกันบางครั้งภาษาทางศาสนาก็มีลักษณะซับซ้อน มีความหมายกำกวม หรือคำเดียวกันอาจจะมีหลายความหมายอีกด้วย ด้วยลักษณะพิเศษของภาษาทางศาสนาดังกล่าวมานี้ทำให้ภาษาทางศาสนาเปิดกว้างสำหรับการตีความที่หลากหลายเพื่อสร้างความหมายที่เหมาะสมในกรอบความเข้าใจของโลกที่แปรเปลี่ยนไปจากยุคสมัยที่ศาสนาบังเกิดขึ้น พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เก่าแก่และมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนาน ตลอดระยะเวลาของพัฒนาการนั้นได้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนา ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด

คือ เหตุการณ์หลังจากการเสด็จดับขันธปรินิพพานแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เกิดรอยร้าวขึ้นในคณะสงฆ์เนื่องจากมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันเกี่ยวกับการตีความ สิกขาบทข้อเล็กน้อย ต่อมาก็เริ่มมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันในด้านการปฏิบัติตาม พระธรรมวินัย ทำให้พระพุทธศาสนาแยกกันออกเป็นนิกายใหญ่ ๆ ที่ชัดเจน 2 นิกาย คือ นิกายเถรวาท กับนิกายมหายาน (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2516: ช-ฉ) จากกรณีเรื่องการ แยกแยกเป็นนิกายของพระพุทธศาสนา¹ พิจารณาในทางประวัติศาสตร์ได้ว่าต้นเหตุแห่ง การกำเนิดนิกายต่าง ๆ นั้น แม้จะมีสาเหตุหลากหลายประการ แต่สามารถสรุปสาเหตุหลัก ๆ ได้ 2 ประการ คือ ความแตกต่างกันด้านความประพฤติ และความแตกต่างกันด้านการ ตีความคำสอน นอกจากนี้ในพระไตรปิฎกก็ปรากฏหลักฐานหลายแห่งที่บ่งชี้ว่าพระพุทธองค์ ก็ได้วางหลักการในการตีความหรือหลักในการพิจารณาศึกษาพระธรรมวินัยบางประการไว้ เช่นกัน กล่าวได้ว่าการตีความคำสอนของพระพุทธศาสนาได้ปรากฏเค้าลางมาตั้งแต่สมัย พุทธกาลและสมัยหลังพุทธกาลก็มีพัฒนาการมาอีกมากเป็นลำดับ

ท่านพุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม ปราศรัยทางพระพุทธศาสนาของไทย ผู้ได้รับการยกย่องในวงกว้าง ได้สังเกตเห็นลักษณะพิเศษของภาษาที่ใช้ในวรรณกรรมทาง พระพุทธศาสนา ท่านจึงนำเสนอแนวคิดเรื่อง “ภาษาคน-ภาษาธรรม” ขึ้นมา เพื่อชี้ให้เห็น ความแตกต่างของความเข้าใจในสองระดับต่อภาษาหรือคำศัพท์ทางศาสนา ท่านได้กล่าว ไว้ว่า พระพุทธเจ้าเองก็ทรงประกาศพระศาสนาด้วยความยากลำบากเพราะพระองค์ต้อง ตรัสด้วยภาษาสองภาษาในคราวเดียวกัน คือ ตรัสโดย “ภาษาคน” สำหรับสอนศีลธรรม แก่คนที่ยังหนาไปด้วยผัสสสติภูลหุ คือ มีความรู้สึกเป็นตัวเป็นตน เป็นของของตนจนยึดมั่น อยู่อย่างเหนียวแน่นเป็นประจำ และตรัสด้วย “ภาษาธรรม” สำหรับสอนคนที่มีฤดีใน ดวงตาอันเบาบางแล้ว จะได้เข้าใจปรมาตถธรรม เป็นการสอนปรมาตถธรรมให้รอดพ้นจาก สัสสตทิฏฐิอันเป็นสมบัติดั้งเดิมเพื่อให้ทั้งสมบัติดั้งเดิมนั้นเสีย การที่คนเราไม่เข้าใจธรรมะก็ เพราะ “ภาษา” เป็นอุปสรรค โดยภาษามี 2 ระดับ คือ ภาษาโลกและภาษาธรรมะ ภาษาโลก คือ ภาษาคน เป็นภาษาที่ขาดความเข้าใจในหลักธรรมอย่างถ่องแท้ พุดกันอยู่ ตามประสาของคนที่ไม่เข้าใจธรรมะ ส่วนภาษาธรรมะ คือ ภาษาเหมือนกัน แต่เรามองเห็น หลักธรรมในส่วนลึกหรือเห็นธรรมะที่แท้จริง สื่อกออกมาด้วยความรู้สึกตรงตามความเป็นจริง (พุทธทาสภิกขุ, 2537: 3-4)

ปณิธานสามประการกับรูปแบบการตีความพุทธธรรมของพุทธทาสภิกขุ

นอกจากข้อสังเกตและข้อเสนอแนะเรื่องภาษาทางศาสนาข้างต้นแล้ว ท่านพุทธทาสภิกขุ ยังได้ตั้งปณิธานในการทำงานไว้สามประการ ดังนี้ 1) พยายามเข้าถึงหัวใจศาสนาของตน 2) พยายามทำความเข้าใจระหว่างศาสนา และ 3) พยายามนำโลกออกมาเสียจากวัตถุนิยม (พุทธทาสภิกขุ, 2549: 12) ปณิธานดังกล่าวนี้ได้แสดงออกอย่างชัดเจนในผลงานต่าง ๆ ตลอดระยะเวลาในการทำงานรับใช้พระพุทธศาสนาของตัวท่านเอง และเครื่องมือสำคัญประการหนึ่งที่ท่านพุทธทาสภิกขุใช้ในการดำเนินการตามปณิธานของท่านก็คือ การตีความพุทธธรรมเพื่อหาแนวทางในการนำโลกไปสู่สันติสุขและสันติภาพ

จากประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าสมควรที่จะมีการศึกษา ปณิธานสามประการกับรูปแบบการตีความพุทธธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุ โดยใช้วิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ ดังต่อไปนี้ 1) ศึกษาปณิธานสามประการของพุทธทาสภิกขุ ในประเด็นการนำเสนอรายละเอียดของการพยายามเข้าถึงหัวใจของศาสนาของตน การพยายามทำความเข้าใจระหว่างศาสนา และการพยายามนำโลกออกจากวัตถุนิยม โดยแยกเป็นเอกสารปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ ธรรมบรรยายเรื่องปณิธานสามประการที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้แสดงไว้ในวันที่ 27 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2529 ในส่วนเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ หนังสือ เอกสาร งานวิจัย และบทความที่เกี่ยวข้อง 2) ศึกษาหลักการตีความทางปรัชญาและศาสนา โดยแยกเป็นเอกสารปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ปีพุทธศักราช 2525 และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ วรรณคดี ฎีกา อนุฎีกา หนังสือ เอกสาร งานวิจัย และบทความที่เกี่ยวข้อง 3) ศึกษาวิเคราะห์การสร้างรูปแบบการตีความพุทธธรรมบนฐานของปณิธานสามประการของพุทธทาสภิกขุ และ 4) สรุปผลการศึกษานำเสนอรายงานการศึกษาในรูปแบบพรรณนา (Descriptive) การวิจัยนี้เป็นการเสนอรูปแบบการตีความพุทธธรรมอีกรูปแบบหนึ่งเพื่อทำความเข้าใจพุทธธรรมอันจะนำไปสู่การประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติให้เกิดการเข้าใจตนเองจนสามารถลดความยึดมั่นถือมั่นลดความทุกข์ได้ตามลำดับ เกิดการทำความเข้าใจกันระหว่างศาสนาที่แตกต่างกัน จนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสมานฉันท์ และเกิดการเข้าใจว่าโลกและธรรมชาติเป็นแต่เพียงธาตุตามธรรมดาที่ไม่อาจยึดมาเป็นของใครหรือของผู้ใดผู้หนึ่ง การกระทำใดที่ส่งผลเสียต่อโลกและธรรมชาติ สุดท้ายผลเสียนั้นก็จะย้อนกลับมาส่งผลร้ายต่อมนุษย์และสังคม เราจึงไม่ควรเบียดเบียนธรรมชาติ แต่ควรพึงพาอาศัยธรรมชาติอย่างรู้เท่าทัน

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาปณิธานสามประการของพุทธทาสภิกขุ
2. ศึกษาหลักการตีความทางปรัชญาและศาสนา
3. ศึกษาวิเคราะห์การสร้างรูปแบบการตีความพุทธธรรมบนฐานของปณิธาน

สามประการของพุทธทาสภิกขุ

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยวิธีพรรณนา (Descriptive) ซึ่งผู้วิจัยจะทำการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปณิธานสามประการของพุทธทาสภิกขุ กล่าวคือ ศึกษาว่าปณิธานทั้งสามประการมีอะไรบ้าง พุทธทาสภิกขุนำเสนอรายละเอียดไว้อย่างไร ศึกษาหลักการตีความทางปรัชญาและศาสนาว่ามีแนวคิดและมีทฤษฎีสำคัญอะไรบ้าง และศึกษาความเป็นไปได้ของการสร้างรูปแบบการตีความพุทธธรรมบนฐานของปณิธานสามประการ โดยทำการศึกษาข้อมูลด้วยการเก็บรวบรวมเอกสารเกี่ยวข้องกับประเด็นดังกล่าวต่าง ๆ จากหนังสือ เอกสาร งานวิจัย และบทความที่เกี่ยวข้องชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ มาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา และนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ปณิธานสามประการกับรูปแบบการตีความพุทธธรรมของพุทธทาสภิกขุ สามารถนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. จากการศึกษาปณิธานสามประการของพุทธทาสภิกขุ พบว่า ปณิธานสามประการของท่านพุทธทาสภิกขุ โดยใจความคือ 1) การพยายามเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน 2) การพยายามทำความเข้าใจระหว่างศาสนา และ 3) การพยายามนำโลกออกจากอำนาจของวัตถุนิยม (พุทธทาสภิกขุ, 2549: 1) ซึ่งปณิธานสามประการนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุได้กำหนดไว้เป็นมรดกธรรมข้อที่ 3-5 (พุทธทาสภิกขุ, 2541: 9-11) เพื่อเป็นแนวทางแก่พุทธศาสนิกชนผู้มีอุดมการณ์ร่วมกันในการสืบอายุพระพุทธศาสนาให้เป็นประโยชน์แก่สังคมและโลกต่อไป ในการนำเสนอปณิธานแต่ละข้อท่านพุทธทาสภิกขุได้ใช้การตีความพุทธธรรมเข้ามาช่วยในการอธิบาย โดยเครื่องมือสำคัญที่ท่านนำมาใช้ในการตีความ คือ ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรม

ปณิธานสามประการกับรูปแบบการตีความพุทธธรรมของพุทธทาสภิกขุ

ในการนำเสนอปณิธานข้อที่หนึ่ง การพยายามเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน (พุทธทาสภิกขุ, 2549: 15-74) ท่านพุทธทาสภิกขุเริ่มต้นด้วยการแนะนำให้เลิกหลงติดในพิธีกรรมและการปฏิบัติที่มีลักษณะเป็นไสยศาสตร์ คือ หวังพึ่งพึ่งปัจจัยภายนอกที่ไม่ใช่ตนเอง แล้วให้พิจารณาว่าเป้าหมายหลักของทุกศาสนาล้วนสอนให้ไม่เห็นแก่ตัว ศาสนาที่แตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นศาสนาที่เชื่อในพระเจ้าผู้สร้างหรือศาสนาที่ไม่เชื่อในพระเจ้าผู้สร้าง แม้จะแตกต่างกันที่รายละเอียด แต่ก็สามารถทำความเข้าใจร่วมกันได้ด้วยการพิจารณาคำสอนให้เลยพ้นจากภาษาคนไปสู่ภาษาธรรม ในส่วนของคำสอนในพระพุทธศาสนา ท่านพุทธทาสภิกขุเห็นว่าควรเริ่มต้นศึกษา อาทิตพรหมจรรย์ ซึ่งเป็นหมวดธรรมะที่ทำให้มนุษย์เข้าใจการรับรู้โลกของตนเอง จากนั้นจึงศึกษาและปฏิบัติตามแนวทางของ มรรค 8 ที่สามารถสรุปประมวลลงใน ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และ ปัญญา โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการหลุดพ้นจากทุกข์อย่างสิ้นเชิง นอกจากนี้ท่านพุทธทาสภิกขุเห็นว่ายังมีคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนาที่ยังถูกละเลยและควรหยิบยกขึ้นมาศึกษา เช่น คำสอนเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สุนฺญตา ตถตา และ อิทัปปัจจยตา เป็นต้น การพยายามเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตนตามปณิธานข้อที่หนึ่งของท่านพุทธทาสภิกขุ จึงมีหัวใจชั้นปริยัติ คือ สอนเรื่องความทุกข์และความหลุดพ้นจากทุกข์ มีหัวใจชั้นปฏิบัติ คือ การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ และมีหัวใจแห่งผลของการปฏิบัติ คือ การหลุดพ้นจากทุกข์ตามลำดับของการปฏิบัติจนสามารถหลุดพ้นจากทุกข์ได้สิ้นเชิง คือ บรรลุนิพพาน

ในการนำเสนอปณิธานข้อที่สอง การพยายามทำความเข้าใจกันระหว่างศาสนา (พุทธทาสภิกขุ, 2549: 77-113) ท่านพุทธทาสภิกขุเห็นว่าโลกยังจำเป็นต้องมีหลายศาสนา เพราะมีภูมิหลังมีบริบทในการเกิดขึ้นของศาสนานั้น ๆ แตกต่างกัน แต่สามารถตีความได้ว่าทุก ๆ ศาสนาล้วนแล้วแต่สอนให้มนุษย์ลดความเห็นแก่ตัว ไม่ว่าจะนับถือศาสนาใดหรือแม้แต่จะไม่นับถือศาสนา ทุกคนต่างก็มีกิเลสเหมือนกัน ความทุกข์ที่เกิดขึ้นจึงเหมือนกัน ดังนั้น สิ่งที่ใช้แก้ทุกข์ก็ควรจะเหมือนกัน ซึ่งแนวทางที่ศาสนาต่าง ๆ จะร่วมมือกันได้ คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันโดยใช้สัมมาทิฐิฐิตุความคิดเห็นที่ถูกต้องเป็นตัวนำ รู้ว่าอะไรเป็นความทุกข์ อะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ อะไรเป็นความดับทุกข์ และอะไรคือวิธีการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความดับทุกข์ แล้วพัฒนาจากสัมมาทิฐินี้ไปจนเกิดความว่างจากกิเลสว่างจากความทุกข์ การพยายามทำความเข้าใจกันระหว่างศาสนาตามปณิธานข้อที่สองของท่านพุทธทาสภิกขุ จึงมีสัมมาทิฐิฐิตุเป็นเบื้องต้นในการทำความเข้าใจทุกข์และความหลุดพ้น

จากทุกขเป็นขั้นปรียติ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีเป็นขั้นปฏิบัติ และมีสันติสุขส่วนบุคคลและสันติภาพส่วนสังคมเป็นขั้นปฏิเวธ

ในการนำเสนอปณิธานข้อที่สาม การพยายามนำโลกออกจากอำนาจของวัตถุนิยม (พุทธทาสภิกขุ, 2549: 117-148) ท่านพุทธทาสภิกขุกระตุ้นเตือนให้เห็นภัยร้ายของแนวคิดแบบวัตถุนิยมที่กำลังครอบงำจิตใจของคนในยุคปัจจุบัน แนวคิดแบบวัตถุนิยมจะทำให้เกิดการลุ่มหลงมัวเมาในความสุขความสะดวกสบายทางกายที่ได้รับจากการมีวัตถุ การพัฒนาต่าง ๆ จึงมีแต่เรื่องทางวัตถุ โดยแท้จริงแล้วชีวิตและธรรมชาติมีทั้งส่วนที่เป็นวัตถุและส่วนที่ไม่ใช่วัตถุ ซึ่งต่างก็มีสถานะเป็นเพียงธาตุตามธรรมชาติ ไม่เป็นตัวเป็นตนที่จะเอามายึดมั่นถือมั่น เมื่อชีวิตรวมไปถึงโลกธรรมชาติภายนอกล้วนประกอบด้วยวัตถุและจิต จึงต้องรู้ทั้งเรื่องวัตถุนิยม (Materialism) และเรื่องจิตนิยม (Idealism) อีกทั้งควรรู้ไปถึงเรื่องที่ธรรมเนียมที่อยู่เลยพ้นจากวัตถุและจิตขึ้นไป คือ รู้เรื่องธรรมะ ว่าธรรมะมี 4 ความหมาย คือ 1) ตัวธรรมชาติ หรือปรากฏการณ์ตามธรรมชาติทั้งหมด 2) กฎของธรรมชาติทั้งหมด 3) หน้าที่ของมนุษย์ที่ต้องปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับกฎของธรรมชาติ และ 4) ผลที่มนุษย์จะพึงได้รับจากการทำหน้าที่ปฏิบัติตนสอดคล้องกับกฎของธรรมชาติ การรู้ธรรมะใน 4 ความหมายนี้จะนำมาซึ่งความเข้าใจในธรรมะหรือธรรมชาติในองค์รวม โดยมีหลักในการปฏิบัติ คือ ดำเนินชีวิตตามแนวมรรคมีองค์ 8 หากปฏิบัติได้ครบถ้วนถูกต้องสมบูรณ์ ก็ จะบรรลุถึงภาวะแห่งสันติสุขส่วนบุคคลและสันติภาพส่วนสังคม การพยายามนำโลกออกจากอำนาจของวัตถุนิยมตามปณิธานข้อที่สามของท่านพุทธทาสภิกขุ จึงมีธรรมนิยามเป็นขั้นปรียติ มีอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นขั้นปฏิบัติ และมีสันติสุขและสันติภาพเป็นขั้นปฏิเวธ

2. จากการศึกษาหลักการตีความทางปรัชญาและศาสนา พบว่า การตีความเป็นเครื่องมือหนึ่งในการทำความเข้าใจข้อมูลของมนุษย์ การตีความสามารถแบ่งเป็น 2 สายหลัก (วีรชาติ นิมนองค์, 2552: 24-44) คือ 1) การตีความทางศาสนา และ 2) การตีความทางปรัชญา ซึ่งการตีความทางศาสนาในศาสนาประเภทเทวนิยม (Theism) โดยเฉพาะการตีความคัมภีร์ไบเบิลของศาสนาคริสต์ สามารถแบ่งออกได้ 3 ลักษณะ คือ 1) การตีความคัมภีร์ไบเบิล 2 อย่าง ได้แก่ (1) การตีความตามตัวอักษรของสำนักอันโทโอเคีย ซึ่งเป็นสำนักที่ยึดหลักปรัชญาภาษาอุดมการณ์ของ Aristotle และเน้นความจริงทางประวัติศาสตร์ โดยมี St. Augustine และ St. Thomas Aquinas ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของสำนักนี้ และ (2) การตีความเชิงสัญลักษณ์หรือนิทานเปรียบเทียบของสำนัก

ปณิธานสามประการกับรูปแบบการตีความพุทธธรรมของพุทธทาสภิกขุ

อเล็กซานเดรีย เป็นสำนักที่เน้นความคิดทางปรัชญาตามหลักอภิปรัชญาของ Plato ที่เห็นว่าภาษาของมนุษย์ไม่สามารถสื่อความหมายได้ครบถ้วน จึงต้องตีความภาษาเชิงสัญลักษณ์ ซึ่ง Philo of Alexandrian ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของสำนักนี้ 2) การตีความคัมภีร์ไบเบิล 3 อย่าง ได้แก่ (1) การตีความเชิงปฏิเสศ เป็นการตีความที่มีพื้นฐานมาจากแนวคิดเรื่องโลกแห่งแบบ (World of Form) ของ Plato ที่เห็นว่าภาษาไม่สามารถอธิบายความจริงทางศาสนาได้ทั้งหมด การตีความจึงเป็นในเชิงปฏิเสศ เช่น พระเจ้าไม่มีเบื้องต้น ไม่มีที่สุด (2) การตีความตามตัวอักษรหรือแบบความหมายเชิงเดียว เป็นการตีความที่เห็นว่า การตีความทางศาสนาจะมีความหมายเชิงเดียวเท่านั้น เช่น คำว่า พระเจ้าทรงรักมนุษย์ มีความหมายเพียงนัยเดียวว่าความรักของพระเจ้าจะกลายเป็นความเกลียดไม่ได้ และ (3) การตีความแบบอุปมาอุปไมย เป็นการตีความที่เห็นว่าสามารถทำความเข้าใจภาษาได้ด้วยการเปรียบเทียบ โดยแบ่งภาษาเชิงเปรียบเทียบเป็นสองนัย คือ การเปรียบเทียบเชิงคุณลักษณะ และการเปรียบเทียบเชิงอัตราส่วน และ 3) การตีความคัมภีร์ไบเบิล 9 อย่าง ซึ่งสรุปเป็น 3 กลุ่มใหญ่ แยกได้เป็น 9 กลุ่มย่อย ได้แก่ (1) กลุ่มการตีความที่นิยมภาวะเหนือธรรมชาติ ประกอบด้วยกลุ่มย่อย ได้แก่ (1.1) การตีความแบบนิทานเปรียบเทียบ เป็นการตีความสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นสิ่งรูปธรรม ตีความด้วยการอุปมาอุปไมย ใช้สัญลักษณ์ หรือใช้การเล่าเรื่องราวประกอบ (1.2) การตีความแบบผู้เข้ามานหรือจิตวิจักขณ์ เป็นการตีความคำพูดหรือบทนิพนธ์ของผู้เข้ามาในขณะเข้าใจบางสิ่งบางอย่างซึ่งเป็นความรู้เฉพาะตัวอยู่เหนือการพิสูจน์ว่าจริงหรือเท็จ และ (1.3) การตีความตามตัวอักษร เป็นการตีความที่ถือเอาความหมายเท่าที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ คัมภีร์บันทึกว่าอย่างไรก็เชื่อว่าเป็นจริงตามนั้น (2) กลุ่มการตีความที่ปฏิเสธภาวะเหนือธรรมชาติ ประกอบด้วยกลุ่มย่อย ได้แก่ (2.1) การตีความแบบใช้เหตุผลเชิงปรัชญาหรือวิทยาศาสตร์ เป็นการตีความที่ใช้เหตุผลทางวิทยาศาสตร์มาพิสูจน์ความเชื่อทางศาสนา (2.2) การตีความแบบยึดหลักข้อเท็จจริงทางธรรมชาติ เป็นการตีความที่ไม่ได้ยึดสำนวนภาษา แต่ตีความเน้นความเป็นไปตามที่เป็นจริงตามธรรมชาติ (2.3) การตีความแบบนิทานปรัมปรา เป็นการตีความที่เน้นตำนานความเชื่อและความคาดหวังทางศาสนาว่าจะมีผู้มาช่วยให้พบความรอด และ (2.4) การตีความอิงเจตนาตีทางศีลธรรมหรือสำนักในหน้าที่ เป็นการตีความที่ยึดถ้อยคำหรือความหมายที่มีนัยทางศีลธรรมที่สามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ได้ หากไม่มีความหมายทางศีลธรรมก็ไม่จำเป็นต้องให้ความสำคัญ และ (3) กลุ่มการตีความที่นิยมความเป็นกลางระหว่างสองกลุ่ม ประกอบด้วย

กลุ่มย่อย ได้แก่ (3.1) การตีความแบบป้องกันธรรม หรือพิทักษ์ความเชื่อ เป็นการตีความที่ค้นหาความหมายของถ้อยคำในคัมภีร์ตามเจตนารมณ์หรือวัตถุประสงค์ของการแต่งคัมภีร์นั้น ๆ และ (3.2) การตีความแบบยึดตัวบทนิพนธ์ หรือคัมภีร์ เป็นการตีความที่ยึดหลักการระเบียบวิธี และความหมายตามตัวบทเป็นสำคัญ

การตีความทางปรัชญา สามารถจำแนกทฤษฎีการตีความทางปรัชญาของตะวันตก ได้ 3 กลุ่มทฤษฎี (ปรุตม์ บุญศรีตัน, 2550: 57-62) คือ 1) ทฤษฎีความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ผู้สื่อความ ที่ให้ความสำคัญกับผู้สื่อความ โดยเฉพาะความมุ่งหมาย ความตั้งใจ หรือเจตนารมณ์ของผู้สื่อความ การค้นหาเจตนารมณ์ของผู้สื่อความจึงถือเป็นการตีความที่ถูกต้อง แต่ต้องตระหนักว่าบริบทของผู้เขียนกับผู้อ่านแตกต่างกัน ไม่เช่นนั้นอาจจะทำให้เกิดความเข้าใจผิดขึ้นได้ 2) ทฤษฎีความหมายสมบูรณ์อยู่ที่คัมภีร์ ที่ให้ความสำคัญกับตัวบทหรือคัมภีร์ว่ามีความหมายในตัวของมันเอง การทำความเข้าใจคัมภีร์ตอนหนึ่ง ๆ จะช่วยให้เข้าใจคัมภีร์ตอนอื่น ๆ มากขึ้นด้วย หากผู้อ่านศึกษาและทำความเข้าใจตามเนื้อหาของคัมภีร์ย่อมจะได้รับความหมายที่แท้จริงนั้นได้ และ 3) ทฤษฎีความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ผู้อ่าน เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับเสรีภาพของมนุษย์ ดังนั้น ในการตีความ มนุษย์จึงสามารถทำความเข้าใจได้อย่างอิสระ ผู้อ่านได้อ่านและตีความอย่างไร ก็ถือว่ามีความถูกต้องตามทัศนะของผู้นั้น ทฤษฎีนี้จึงเปิดกว้างให้กับความหลากหลาย ไม่ผูกขาดความถูกต้องไว้แต่ผู้เดียว

ในส่วนของพระพุทธศาสนา การศึกษาเผยแผ่พุทธธรรมในสมัยต้นพุทธกาลจนถึงปลายพุทธกาลจะใช้ระบบมุขปาฐะ คือ การสาธยายและถ่ายทอดการสวดจากอาจารย์สู่ศิษย์ การทำความเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้าจะใช้ภาษาพูดหรือภาษาเสียงเป็นส่วนใหญ่ ครั้นหลังพุทธปรินิพพาน ได้เกิดเหตุการณ์ที่นำไปสู่การสังคายนาพุทธธรรม กล่าวคือ พระภิกษุชื่อว่า สุภทัตพุทธปริพาชก ได้เห็นพระภิกษุที่ยังเป็นปุถุชนร้องไห้เสียใจเมื่อทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าได้ปรินิพพานแล้ว จึงกล่าวกับภิกษุเหล่านั้นว่าไม่ต้องร้องไห้เสียใจ การที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานนั้นถือเป็นการดีแล้ว เพราะต่อไปจะไม่ต้องมีใครมาคอยห้ามไม่ให้ทำนั่นทำนี่ พวกเราสามารถทำอะไรก็ได้ เพราะเป็นอิสระจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว (ที.ม. 10/155/155) เหตุการณ์นี้ เป็นเหตุให้เกิดการประชุมทำสังคายนาขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปรัมภิกษุ เช่น สุภทัตพุทธปริพาชก และถือโอกาสรวบรวมพุทธธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเข้าเป็นหมวดหมู่เพื่อง่ายต่อการจดจำ

ปณิธานสามประการกับรูปแบบการตีความพุทธธรรมของพุทธทาสภิกขุ

และปฏิบัติ ในการสังคายนาครั้งนั้น พระอานนท์ ได้หยิบยกพระดำรัสของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ตรัสไว้เมื่อใกล้เสด็จดับขันธปรินิพพานตอนหนึ่ง เรื่อง ทรงอนุญาตให้สงฆ์สามารถถอดถอน “สิกขาบทข้อเล็กน้อย” ได้ หลังจากที่พระองค์ปรินิพพานแล้ว พุทธาณุญาตนี้ ถือเป็นการเปิดโอกาสให้มีการตีความพระธรรมวินัยที่พระองค์ได้ทรงบัญญัติไว้ ครั้นล่วงมาในสมัยหลังพุทธกาล ในระบบคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการตีความพระธรรมวินัย เช่น คำสอนเรื่องพระสูตรหรือข้อความสองลักษณะ คือ ข้อความที่ควรขยายความ (เนยยัตถะ) และข้อความที่ชัดเจนแล้ว (นิตัตถะ) ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงให้เห็นถึงพระสูตรหรือข้อความสองลักษณะ ไว้ว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย คน 2 จำพวกนี้ ย่อมกล่าวตู่ตถาคต 2 จำพวกเป็นไฉน คือ คนที่แสดงพระสูตรต้นตอที่มีอรรถพืงนำไปว่า พระสูตรต้นตอมีอรรถนำไปแล้ว 1 คนที่แสดงพระสูตรต้นตอที่มีอรรถอันนำไปแล้วว่า พระสูตรต้นตอมีอรรถที่จะพืงนำไป 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย คน 2 จำพวกนี้แล ย่อมกล่าวตู่ตถาคต ดูกรภิกษุทั้งหลาย คน 2 จำพวกนี้ ย่อมไม่กล่าวตู่ตถาคต 2 จำพวกเป็นไฉน คือ คนที่แสดงพระสูตรต้นตอที่มีอรรถจะพืงนำไปว่า พระสูตรต้นตอมีอรรถที่จะพืงนำไป 1 คนที่แสดงพระสูตรต้นตอที่มีอรรถอันนำไปแล้วว่า พระสูตรต้นตอมีอรรถอันนำไปแล้ว 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย คน 2 จำพวกนี้แลย่อมไม่กล่าวตู่ตถาคต ฯ” (อง.ทุก.20/270/56-57)

คำสอนที่มีลักษณะเป็นเนยยัตถะ คือ คำสอนที่ต้องการอธิบายขยายความเพิ่มเติมเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อน คำสอนในลักษณะนี้เป็นคำสอนที่กล่าวไปตามสมมติบัญญัติ กล่าวไปตามบุคลาธิษฐาน เป็นคำสอนที่ใช้ไปตามภาษาชาวโลกที่ใช้กัน ในยุคสมัยนั้น ๆ จึงต้องทำความเข้าใจเพื่อไม่ให้หลงยึดติดในสมมติบัญญัตินั้น ส่วนคำสอนที่มีลักษณะเป็นนิตัตถะ คือ คำสอนที่ไม่จำเป็นต้องอธิบายขยายความ เพราะเป็นคำสอนที่กล่าวไปตามปรมัตถ์ตรงตามสภาวะ กล่าวไปตามธรรมมาธิษฐาน ซึ่งจากพระสูตรสองลักษณะนี้ ชี้ให้เห็นว่าในระบบคำสอนของพระพุทธศาสนา ได้เปิดพื้นที่ให้กับการตีความ โดยเฉพาะ คำสอนประเภทเนยยัตถะดังกล่าวข้างต้น อีกทั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังตรัสย้ำถึงลักษณะพรหมจรรย์หรือคำสอนที่พระองค์ประกาศสั่งสอนว่าประกอบด้วยอรรถะและพยัญชนะ ครบถ้วนบริบูรณ์ (ที.มหา.10/52/38) ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างอรรถะและพยัญชนะ คือ อรรถะเป็นการอธิบายความหมายโดยนำพยัญชนะมากล่าวแสดงหรือสื่อให้

เห็นความหมายที่อยู่ในพยานุชนะนั้น ๆ ด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นเป็นตอน เป็นวิธีการนำเสนอเนื้อหาสาระแก่บุคคลอื่น อรรถะจึงเป็นวิธีการตีความนั่นเอง รวมไปถึงในระบบคำสอนของพระพุทธศาสนาปรากฏคำสอนที่เป็นอุปมาอุปไมย โดยเป็นการเปรียบเทียบสิ่งที่เป็นามธรรมกับสิ่งที่ป็นรูปธรรม เพื่อให้เข้าใจถึงสิ่งที่เป็นามธรรมได้ง่ายและชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งอุปมาอุปไมยเหล่านี้ล้วนต้องตีความหมายขยายความทั้งสิ้น เพราะอุปมาต่าง ๆ ที่ใช้ในการสอนนั้นล้วนมีนัยความหมายแฝงอยู่ วิธีการสอนลักษณะนี้จะเป็นที่นิยมในสมัยโบราณ แม้ในปัจจุบันจะมีการนำมาใช้บ้างแต่ไม่มากเท่ากับในอดีต เพราะเกรงว่าอุปมาที่นำมาใช้บางครั้งจะไปบดบังความหมายที่แท้จริงไว้เสียเอง ในการแสดงธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่ละครั้งก็มีหลากหลายวิธี ขึ้นอยู่กับอุปนิสัยหรือจริตของผู้ฟังเป็นสำคัญ ลักษณะภาษาที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในการแสดงธรรมมีสองลักษณะ คือ ภาษาสามัญกับภาษาปรมัตถ์ โดยทรงใช้ภาษาปรมัตถ์กับผู้มีปัญญา มุ่งตรัสถึงแก่นแท้ของความจริงโดยเฉพาะ แต่หากตรัสสอนผู้ที่มีปัญญาไม่เพียงพอ ก็จะทรงใช้ภาษาสามัญเพื่อกล่าวถึงความจริงแท้ในเบื้องต้น แล้วจึงสรุปชี้ให้เห็นถึงความจริงในภาษาปรมัตถ์ภายหลัง นอกจากร่องรอยต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงการตีความพระธรรมวินัยข้างต้นแล้ว รูปแบบหรือวิธีการตอบคำถามของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็สามารถพิจารณาว่าเป็นการตีความได้เช่นกัน ซึ่งรูปแบบการตอบคำถามของพระพุทธองค์ สามารถจำแนกออกเป็น 4 วิธี (องจตุกก.21/42/45) คือ 1) เอกังสพยากรณ์ ได้แก่ การตอบโดยส่วนเดียว เป็นการตอบทันทีที่ถูกถามโดยไม่มีเงื่อนไข ตอบอย่างตรงไปตรงมา 2) วิภังชพยากรณ์ ได้แก่ การตอบโดยการจำแนกแยกแยะ เป็นการตอบให้เห็นประเด็นในรายละเอียดตามลักษณะของเรื่องนั้น ๆ 3) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ ได้แก่ การตอบแบบย้อนถาม เป็นการย้อนถามให้ผู้ถามตอบคำถามที่ตนเองถามมาก่อน แล้วจึงตอบภายหลังเพื่อให้แน่ชัดว่ามุ่งในประเด็นไหน และ 4) ฐปณีย์ ได้แก่ ไม่ตอบคำถาม คือ ถ้าตรัสตอบไปแล้วก็ไม่เกิดประโยชน์อันใดแก่ผู้ถาม ไม่เป็นไปเพื่อคลายความทุกข์ พระองค์ก็จะไม่ตอบคำถามนั้น ๆ เห็นได้ว่า ในระบบคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น มีการตีความพุทธธรรมมาโดยตลอดตั้งแต่สมัยพุทธกาล และการตีความที่แตกต่างกันนี้ก็เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนาเกิดแตกแยกออกเป็นนิกาย โดยมีนิกายเถรวาทและนิกายมหายาน เป็นสองนิกายหลัก ทั้งนี้ ยังปรากฏร่องรอยของการตีความ ทั้งการมีข้อความสองประเภท คือ เนิยัตถะและนิตัตถะ การที่ลักษณะพระมหจรรย์หรือคำสอนที่มีทั้งอรรถะและพยานุชนะ การใช้อุปมาอุปไมยเพื่อให้เข้าใจแก่นธรรม การใช้ภาษา

ปณิธานสามประการกับรูปแบบการตีความพุทธธรรมของพุทธทาสภิกขุ

สองแบบทั้งภาษาสามัญและภาษาปรมัตถ์ รวมไปถึงลักษณะการตอบคำถามของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มีหลายลักษณะ จากร่องรอยและหลักฐานเหล่านี้ จึงสรุปได้ว่า การตีความเป็นเครื่องมือหนึ่งในการทำความเข้าใจพุทธธรรม

3. จากการศึกษาวิเคราะห์การสร้างรูปแบบการตีความพุทธธรรมบนฐานของปณิธานสามประการของพุทธทาสภิกขุ พบว่า สามารถสร้างรูปแบบการตีความพุทธธรรมบนฐานของปณิธานสามประการของพุทธทาสภิกขุ เป็น 3 กรอบใหญ่ของการตีความ คือ 1) การตีความพุทธธรรมเพื่อการเข้าใจตนเอง 2) การตีความพุทธธรรมเพื่อความเข้าใจผู้อื่น และ 3) การตีความพุทธธรรมเพื่อความเข้าใจโลก ซึ่งอาจจะมองได้ว่าเป็นการพยายามทำความเข้าใจชีวิตจากแง่มุมต่าง ๆ ในองค์กรวม ในฐานะที่มนุษย์เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่เป็นส่วนประกอบหนึ่งของธรรมชาติ

การตีความพุทธธรรมเพื่อการเข้าใจตนเอง เป็นการตีความเพื่อเข้าใจความเป็นมนุษย์ ซึ่งในพุทธธรรมมีคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการทำความเข้าใจมนุษย์ คือ การแบ่งชีวิตออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ชีวิตที่มีจิตวิญญาณ และ ชีวิตที่ไม่มีจิตวิญญาณ ซึ่งชีวิตทั้ง 2 ระดับนี้ มีลักษณะร่วม คือ มีการเกิด การเจริญเติบโตและการตาย ชีวิตที่มีจิตวิญญาณ พระพุทธศาสนาเรียกว่าสัตว์ ว่าสัตว์ ชีวิตประเภทสัตว์นั้นจำแนกได้หลายลักษณะ กล่าวคือ แบ่งตามลักษณะการเกิดได้ 4 ประเภท (ที.ปา. 11/263/242) คือ 1) อัณฑชะ (กำเนิดในไข่) 2) ชลาพุชะ (กำเนิดในครรภ์) 3) สังเสทชะ (กำเนิดในเหง้าโคล) และ 4) โอปปาติกะ (ผุดเกิด) หรืออาจแบ่งสัตว์ตามลักษณะของรูปและสัญญา ได้ 5 ลักษณะ (สง. มหา.19/245/62) คือ 1) มีรูป 2) ไม่มีรูป 3) มีสัญญา 4) ไม่มีสัญญา และ 5) มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ในกรณีองค์ประกอบของมนุษย์ มนุษย์ประกอบด้วยธาตุ 6 (ม.อุ.14/679/328) คือ 1) ปฐวีธาตุ 2) อาโปธาตุ 3) เตโชธาตุ 4) วาโยธาตุ 5) อากาสธาตุ และ 6) วิญญาณธาตุ การเกิดขึ้นของมนุษย์มีองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ 1) มารดา บิดาอยู่ร่วมกัน 2) มารดามีประจำเดือน และ 3) มีวิญญาณมาปฏิสนธิ หรือมีสัตว์มาเกิด มนุษย์เป็นชีวิตที่สมบูรณ์ตั้งแต่แรกเกิด โดยมีองค์ประกอบของชีวิต คือ ชั้น 5 (ส.ช.17/95/47) ได้แก่ รูปชั้น 5 เวทนาชั้น 5 สัญญาชั้น 5 สังขารชั้น 5 และ วิญญาณชั้น 5 เมื่อชีวิตเริ่มต้นขึ้นแล้ว มีกฎธรรมดากฎหรือกฎธรรมชาติอีกชุดหนึ่งเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิต ให้ชีวิตดำเนินไปตามครรลอง กฎที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับนั้นเรียกว่า นิยาม 5 ซึ่งเป็นกฎที่ครอบคลุมทุกสิ่งที่มีอยู่ในจักรวาล ประกอบด้วย 1) อุดุนิยาม เป็นกฎธรรมชาติที่ควบคุมความเป็นระเบียบในโลกรของสิ่งไร้ชีวิต กฎข้อนี้อาจ

เทียบได้กับกฎทางฟิสิกส์และเคมีในวิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบัน 2) พีชนิยาม เป็นกฎธรรมชาติส่วนที่ทำหน้าที่ดูแลความเป็นระเบียบในโลกของสิ่งมีชีวิต กฎข้อนี้เทียบได้กับกฎทางชีววิทยา 3) จิตนิยาม เป็นกฎธรรมชาติที่ควบคุมความเป็นระเบียบในโลกของจิต 4) กรรมนิยาม เป็นกฎแห่งกรรม ควบคุมกระบวนการให้ผลของกรรมที่ดำเนินไปแบบมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน โดยภายในกระบวนการให้ผลของกรรมนี้ไม่มีอำนาจเหนือธรรมชาติใด ๆ มาแทรกแซง และ 5) ธรรม-นิยาม เป็นกฎธรรมชาติส่วนที่ดูแลความเป็นระเบียบในโลกแห่งศีลธรรม (ปริชา ช่างขวัญยืน และ สมภาร พรหมทา, 2552: 116-118)

การตีความพุทธธรรมเพื่อความเข้าใจผู้อื่น สามารถพิจารณาย้อนกลับไปที่การตีความเพื่อความเข้าใจตนเองดังที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้น เพราะการเข้าใจตนเองในฐานะมนุษย์ทำให้เราเข้าใจผู้อื่นในฐานะมนุษย์พร้อมกันไปด้วย อีกทั้งยังสามารถขยายขอบเขตไปถึงชีวิตทุกประเภทที่มีสัญชาตญาณความต้องการพื้นฐานตามธรรมชาติเหมือนกัน พุทธธรรมได้กล่าวถึงความต้องการพื้นฐานของชีวิต ไว้ 4 ประการ คือ 1) อยากเป็นอยู่ 2) ไม่อยากตาย 3) รักสุข และ 4)เกลียดทุกข์ (ส.มหา.19/1459/354) ชีวิตทุกชนิด ทั้งชีวิตระดับมนุษย์ ชีวิตระดับสัตว์เดรัจฉาน หรือชีวิตระดับต้นไม้ ล้วนมีสัญชาตญาณ คือ ความรู้สึกเกิดขึ้นเองได้ โดยไม่ต้องอบรมสั่งสอน เช่นความรู้สึกว่าเป็นตัวเป็นตน มีสัญชาตญาณที่จะต้องแสวงหาอาหาร ต้องต่อสู้อ ต้องหนีภัย ต้องสืบพันธุ์ เสมอเหมือนกันหมด สัญชาตญาณจึงเป็นพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต หากขาดสัญชาตญาณชีวิตก็ไม่มีรากฐานอะไร (พุทธทาสภิกขุ, 2549ข: 16) เมื่อเอาชีวิตของตนเองเข้าไปเปรียบเทียบกับชีวิตของผู้อื่น ก็รู้ว่าอะไรควรไม่ควร ถ้าผู้อื่นทำสิ่งไม่ดีแก่เรา เราย่อมไม่พอใจ ดังนั้นหากเราทำไม่ดีแก่ผู้อื่น เขาก็ย่อมไม่พอใจเช่นกัน เรื่องทางศีลธรรมจึงเป็นสิ่งที่เกิดจากความต้องการพื้นฐานของชีวิต (ม.มู.12/224/134-135) เป็นความจำเป็นของชีวิต เพื่อตอบสนองธรรมชาติของชีวิต เพราะหลักศีลธรรมเป็นหลักปฏิบัติเพื่อเอื้ออำนวยให้ชีวิตดำเนินไปอย่างเป็นปกติ พร้อมทั้งส่งเสริมให้ชีวิตพัฒนาตนเองจนกระทั่งสามารถบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ซึ่งระบบคำสอนของพระพุทธศาสนาได้นำเสนอจุดหมายของชีวิตหรือประโยชน์ โดยพิจารณาที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันไว้ 3 ด้าน (ส.นิ.16/65/25-26) คือ 1) ประโยชน์ตน 2) ประโยชน์ผู้อื่น และ 3) ประโยชน์ร่วมกัน อีกทั้งยังนำเสนอจุดหมายของชีวิตโดยแบ่งเป็นลำดับขั้น 3 ระดับ (ขุ.อิติ.25/201/173-174) คือ 1) ประโยชน์ปัจจุบัน หรือประโยชน์ขั้นต้น คือ ประโยชน์อย่างที่เราเห็นและได้รับอยู่ในปัจจุบัน

ปณิธานสามประการกับรูปแบบการตีความพุทธธรรมของพุทธทาสภิกขุ

เป็นประโยชน์เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวันที่บุคคลธรรมดาสามัญทั่ว ๆ ไปต้องการ 2) ประโยชน์เบื้องต้น หรือประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไป คือ ประโยชน์ในระดับที่สูงขึ้นไปจาก ประโยชน์ปัจจุบัน ได้แก่ สิ่งที่เป็นหลักประกันชีวิตในเบื้องต้น หมายถึงสิ่งที่ลงลึกเข้าไปใน เรื่องทางศีลธรรม คือ นอกจากพ้นจากปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การมีฐานะ ลาก ยศ สุข สรรเสริญ ในชั้นภายนอกแล้วยังขยายไปถึงเรื่องทางจิตใจ เรื่องความเจริญ เติบโตองงามแห่งชีวิต คือ การมีคุณธรรมต่าง ๆ และ 3) ประโยชน์สูงสุด คือ นิพพาน อันเป็นผลจากการพัฒนาชีวิตจนสมบูรณ์ รู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต หลุดพ้นจากการถูกบังคับบงการด้วยอำนาจของ ความอยากได้ อยากมี อยากเป็น ดับกิเลสและทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง

การตีความพุทธธรรมเพื่อความเข้าใจโลก เป็นการทำความเข้าใจความจริงใน ภาพรวมของโลกและจักรวาล ซึ่งในระบบคำสอนของพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความจริง หรือสัจจะ 2 ระดับ คือ 1) สมมติสัจจะ (Conventional Truth) ความจริงโดยสมมติ เรียก อีกอย่างหนึ่งว่า โวหารสัจจะ ความจริงโดยโวหาร หรือโดยสำนวนพูด คือ จริงตามสมมติ ร่วมกัน ตามที่ตกลงกันได้ หรือหมายรู่ร่วมกัน เป็นเครื่องมือสื่อสาร พอให้สำเริงประโยชน์ ในชีวิตประจำวัน และ 2) ปรมัตถสัจจะ (Ultimate Truth) ความจริงโดยปรมัตถ์ คือ ความจริงสูงสุด ตามความเป็นจริง หรือ ตามความหมายแท้ขั้นสุดแท้ที่ตรงตามสภาวะและเท่า ที่พอจะกล่าวถึงได้ หรือพอจะยังพูดให้เข้าใจกันได้ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเท่าทัน ความจริงของสิ่งทั้งหลาย คือ รู้จักสิ่งเหล่านั้นตามที่มันเป็น และเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่าง สูงสุด คือ การหยั่งรู้สัจธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2549: 55) สมมติสัจจะ นั้นสื่อให้เห็นปรมัตถสัจจะโดยใช้ภาษาเป็นเครื่องมือ เพื่ออธิบายทำความเข้าใจหรือสื่อให้ เข้าถึงความจริงขั้นปรมัตถ์ให้มากที่สุด แต่ด้วยข้อจำกัดของภาษา แม้จะอธิบายถึงความจริงของสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างไร ก็จะไม่สื่อให้เห็นถึงความจริงเพียงบางส่วนของสิ่งนั้นเท่านั้น (ประเวศ อินทองปาน, 2553: 116) สิ่งที่มีอยู่จริงนั้น พระพุทธศาสนาเรียกรวม ๆ ว่า “ธาตุ” (อง.ทสก.24/22/35-36) ไม่ว่าจะมิใช่ผู้รู้หรือไม่รู้ถึงการมีอยู่ของธาตุนั้น ธาตุก็มีอยู่ ตามสภาพหรือตามธรรมชาติของมันเอง ไม่มีใครกำหนดหรือควบคุม มีความแน่นอนและมีความเป็นไปโดยตัวของมันเอง คือ มีอยู่และเป็นไปในลักษณะ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือ มีอยู่อย่างเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง ไม่คงที่คงตัว แม้ธาตุจะมีมากมายเป็นอนเนกอนันต์ แต่ ธาตุเหล่านี้มีอยู่ตามสภาพหรือตามธรรมชาติของมันเองโดยมีลักษณะร่วมคือ ไม่เที่ยง ถูกบีบคั้น ไม่ใช่ตัวตน

อภิปรายผลการวิจัย

อภิปรายข้อค้นพบตามลำดับวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. ปณิธานสามประการของพุทธทาสภิกขุ ถือได้ว่าเป็นการมอบมรดกธรรมฝากไว้แต่ผู้ที่ต้องการสืบทอดพระพุทธศาสนา การสืบสานปณิธานของท่านพุทธทาสภิกขุเป็นเรื่องราวไปสำหรับพุทธศาสนิกชนรุ่นหลัง ไม่ได้เป็นการกิจอันซับซ้อน สูงส่ง เหนือความคิดและวิถีชีวิตหรือความเป็นไปในสังคมแต่อย่างใด แต่เป็นเรื่องที่ทุกคนอาจประจักษ์แจ้งและปฏิบัติได้ท่ามกลางสถานการณ์ของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ วีระ สมบูรณ์ (2549: 2) ที่ได้กล่าวถึงการสืบสานปณิธานสามประการของท่านพุทธทาสภิกขุไว้ว่า ปณิธานข้อหนึ่งว่าด้วยการที่ชาวพุทธและศาสนิกทั้งหลายมุ่งมั่นเข้าถึงศาสนาของตน เป็นการเห็นสภาพการณ์และความทุกข์อันเกิดจากการยึดติดในรูปแบบต่าง ๆ และสามารถเป็นอิสระจากสภาพการณ์ดังกล่าวนี้ได้ด้วยตัวเอง ปณิธานข้อสองว่าด้วยการที่ศาสนาทั้งหลาย มีความเข้าใจอันดีต่อกัน เป็นการเปิดกว้างและก้าวพ้นอคติที่ยึดติดกันในรูปแบบศาสนาหรือลัทธินิกายปลีกย่อยต่าง ๆ ปณิธานข้อสามว่าด้วยการนำมนุษย์ออกจากวัตถุนิยม ซึ่งหมายถึงการช่วยให้คนทั้งหลายประจักษ์แจ้งใน “ธรรม” สามารถช่วยตนเองให้ถอนตัวออกจากกระแสวัตถุนิยมในโลกได้ตามลำดับ และหากจะประมวลปณิธานทั้งหมดลงเป็นข้อเดียว ก็อาจจะกล่าวได้ว่า ความเป็น “พุทธทาส” นั้น มิใช่ใช้อื่น นอกจากการอุทิศตนเพื่อ “ธรรม” เนื่องจากท่านพุทธทาสภิกขุเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา แม้จะมีการอ้างถึงหลักการแนวคิดในศาสนาอื่นหรือในวิชาการสาขาอื่น ๆ แต่คำสอนในพระพุทธศาสนาจะถูกยกขึ้นมาเป็นเนื้อหาสำคัญในการตีความให้สอดคล้องไปกับปณิธานสามประการ ในการนำเสนอปณิธานแต่ละข้อท่านพุทธทาสได้ใช้การตีความพุทธธรรมเข้ามาช่วยในการอธิบาย ซึ่งเครื่องมือสำคัญที่ท่านนำมาใช้ในการตีความคือ ทฤษฎีภาษาคน - ภาษาธรรม ที่ท่านประยุกต์มาจากแนวคิดเรื่อง พระสูตรหรือข้อความสองลักษณะ คือ ข้อความที่ควรขยายความ และข้อความที่ชัดเจนแล้ว รวมไปถึงแนวคิดเรื่องภาษาสองลักษณะ คือ ภาษาสามัญกับภาษาปรมัตถ์ ซึ่งมีปรากฏอยู่ก่อนแล้วในระบบคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เสรี พงศ์พิศ (2528: 40-41) ที่ได้สรุปว่าท่านพุทธทาสภิกขุใช้แนวคิดเรื่องภาษาคน-ภาษาธรรม ในการสมานฉันท์ความแตกต่างระหว่างศาสนาได้เป็นอย่างดี เพราะได้ชี้ให้เห็นว่าความขัดแย้งและความเข้าใจผิดกันระหว่างศาสนาเกิดจากการถือเอาความหมายของหลักธรรมคำสอนตาม

ปณิธานสามประการกับรูปแบบการตีความพุทธธรรมของพุทธทาสภิกขุ

ตัวอักษรแบบภาษาคนอันเป็นโลกีย์โวหาร มากกว่าจะถือเอาความหมายของภาษาธรรมที่เป็นโลกุตตรโวหาร ซึ่งหากเข้าใจแบบหลังทุกศาสนาย่อมไม่มีอะไรขัดแย้งกัน เพราะพูดภาษาเดียวกัน คือ ภาษาธรรม

2. หลักการตีความทางปรัชญาและศาสนาพบว่า การตีความเกิดขึ้นเมื่อความหมายของข้อมูลมีความสำคัญกับเราและข้อมูลนั้นยากแก่การทำความเข้าใจ การตีความจึงเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในหลากหลายวงการที่เรียกร้องความเข้าใจ อาจกล่าวได้ว่าการตีความถูกใช้อย่างมีนัยสำคัญในการอ่านตัวบทหรือคำสอนทางด้านศาสนา เพราะคำสอนในทางศาสนาล้วนมีความสำคัญต่อศาสนิกชนที่นับถือศาสนานั้น ๆ อีกทั้งศาสนิกเหล่านั้นยังมีความประสงค์ที่จะรับรู้และเข้าใจเพื่อนำความเข้าใจนั้นมาประยุกต์ใช้ปฏิบัติในชีวิตจริงอีกด้วย การตีความทางปรัชญาที่สอดคล้องกับการตีความคำสอนทางศาสนา คือ การตีความทางปรัชญาสายภาษาศาสตร์ซึ่งมีการพัฒนาทฤษฎีขึ้นมาจากนักคิดในสำนักปรัชญาศาสนา โดยมีทฤษฎีที่สำคัญ 3 ทฤษฎี คือ 1) ทฤษฎีความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ผู้แต่ง เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับผู้พูด ผู้เขียน หรือผู้สื่อความ ดังนั้น การตีความจำเป็นต้องคำนึงถึงเจตนาของสื่อความว่าต้องการจะสื่อความหมายว่าอย่างไร 2) ทฤษฎีความหมายสมบูรณ์อยู่ที่คัมภีร์ เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับตัวบท ดังนั้น ความหมายจึงอยู่นอกเหนือจากความต้องการของผู้เขียน การทำความเข้าใจคัมภีร์ตอนใดตอนหนึ่ง มีส่วนช่วยทำให้เข้าใจคัมภีร์ตอนอื่น ๆ มากขึ้นตามไปด้วย และ 3) ทฤษฎีความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ผู้อ่าน เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับเสรีภาพของมนุษย์ ดังนั้น ในการตีความ มนุษย์จึงสามารถทำความเข้าใจได้อย่างอิสระ ผู้อ่านได้อ่านและตีความอย่างไร ก็ถือว่ามีความถูกต้องตามทัศนะของผู้นั้น ทฤษฎีนี้จึงเปิดกว้างให้กับความหลากหลาย ไม่ผูกขาดความถูกต้องไว้แต่ผู้เดียว ประเภทของการตีความสามารถจำแนกจากมุมมองด้านเนื้อที่กว้างที่สุดเป็นสองประเภทคือ การตีความทางศาสนา และการตีความในศาสตร์อื่น ๆ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พนารัตน์ จันทร์สิทธิเวช (2558: 38) ที่ได้แบ่งประเภทของการตีความออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) การตีความทางศาสนา ซึ่งเป็นการตีความเฉพาะกลุ่ม ใช้เพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะ เช่น ตีความคัมภีร์หรือบทบัญญัติในศาสนา และ 2) การตีความสากล เป็นการพยายามสร้างวิธีวิทยาสำหรับการตีความที่สามารถเป็นพื้นฐานให้แก่วิธีการตีความตัวบททุกประเภท เช่น กฎหมาย เอกสารทางประวัติศาสตร์ หรือวรรณกรรม แม้วิธีวิทยานี้จะมุ่งให้เป็นสากล ไม่ขึ้นกับจารีตการตีความใด แต่นักอรรถกถาทางศาสนาก็สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในงานของตนได้ด้วย

กล่าวเฉพาะในระบบคำสอนของพระพุทธศาสนา พบว่าได้ปรากฏร่องรอยของการตีความมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล สอดคล้องกับความคิดเห็นของ Lopez (1988: 1-3) นักวิชาการตะวันตกผู้ศึกษาการตีความในพระพุทธศาสนา ที่ได้กล่าวไว้ในบทนำของหนังสือรวมบทความที่ชื่อ Buddhist Hermeneutics ใจความว่า การตีความคัมภีร์ทางศาสนานั้นไม่ได้มีปรากฏเฉพาะในศาสนายิวหรือศาสนาคริสต์เท่านั้น แต่การตีความในพระพุทธศาสนาได้มีเค้าการเริ่มต้นอย่างเต็มรูปแบบตั้งแต่ครั้งที่พระพุทธศาสนายังอยู่ในประเทศอินเดีย เพียงแต่ประเด็นปัญหาที่ต้องตีความเหล่านั้นแตกต่างกันไปตามบริบทหลักการและวิธีการตีความพุทธธรรมได้ถูกนำเสนอขึ้นมาตลอดระยะเวลาของพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญที่การนำความเข้าใจในการตีความพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต โดยเน้นที่การลดทุกข์เป็นสำคัญ ในการตีความพุทธธรรมนั้น ผู้ตีความหรือผู้ต้องการทำความเข้าใจพุทธธรรมจำเป็นต้องมีคุณสมบัติพื้นฐานบางประการ โดยมีสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปุรตม์ บุญศรีตัน (2550: 238) ที่ได้สรุปถึงความสำคัญของผู้ตีความไว้ว่าควรมีคุณสมบัติที่พึงประสงค์บางประการ เช่น ความซื่อสัตย์ การปราศจากอคติ ใจไม่มีความลำเอียงหรือมีสมมติฐานล่วงหน้า

3. การสร้างรูปแบบการตีความพุทธธรรมบนฐานของปณิธานสามประการของพุทธทาสภิกขุ พบว่า ปณิธานข้อที่หนึ่งของท่านพุทธทาสภิกขุ คือ การพยายามเข้าถึงหัวใจศาสนาของตน ท่านพุทธทาสภิกขุชี้ให้เห็นว่าในการทำความเข้าใจคำสอนของศาสนาจำเป็นต้องพยายามทะลุเปลือกของศาสนาเพื่อเข้าถึงหัวใจของศาสนาที่ตนนับถือให้ได้ ท่านมองว่าศาสนาในโลกนี้สามารถแบ่งได้กว้าง ๆ เป็นสองประเภท คือ ศาสนาที่ถือว่าโลกนี้มีผู้สร้าง (Creationist) กับศาสนาที่ถือว่าโลกนี้ไม่มีผู้สร้างแต่ทุกอย่างเป็นไปตามวิวัฒนาการตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ (Evolutionist) อย่างไรก็ตาม แต่ละศาสนาที่มีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันนี้ส่วนก็มีความมุ่งหมายสำคัญคือเพื่อสันติสุขของโลก ทุกศาสนามุ่งหมายจะกำจัดความเห็นแก่ตัว เพราะความเห็นแก่ตัวเป็นต้นเหตุของปัญหาทั้งปวง ท่านระบุว่าทุกชีวิตมีสัญชาตญาณเป็นพื้นฐาน แต่ปัญหาอยู่ที่การควบคุม กล่าวคือ ถ้าไม่มีการควบคุมที่ถูกต้องสัญชาตญาณก็เปลี่ยนไปเป็นกิเลส แต่ถ้าควบคุมไว้ได้ด้วยระเบียบปฏิบัติที่ถูกต้อง สัญชาตญาณก็เปลี่ยนรูปเป็นโพธิคือความรู้ที่ถูกต้องในการดับทุกข์ ในส่วนของพระพุทธศาสนา ท่านพุทธทาสเห็นว่าการรู้ว่า “ไม่มีตัวตน” เป็นการเข้าถึงหัวใจของพระพุทธศาสนาที่จะกำจัดความเห็นแก่ตนลงได้อย่างสิ้นเชิง ส่วนปณิธานข้อที่สองของ

ปณิธานสามประการกับรูปแบบการตีความพุทธธรรมของพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาสภิกขุ คือ การพยายามทำความเข้าใจระหว่างศาสนา ท่านพุทธทาสภิกขุ ชี้ว่าการทำความเข้าใจระหว่างศาสนาก็เพื่อแก้ปัญหาการกระทบกระทั่งกันระหว่างศาสนา ทั้งนี้ถ้ามีการเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตนตามปณิธานข้อแรกแล้วก็เป็นาง่ายที่จะทำความเข้าใจระหว่างศาสนา ท่านเห็นว่าเมื่อในโลกนี้มีความแตกต่างกันด้านภูมิหลังทางวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ฯลฯ การที่โลกต้องมีหลายศาสนานั้นจึงเป็นสภาพความจริงที่ต้องยอมรับ แต่ไม่ว่าจะมีความเชื่อเช่นไร หรือนับถือศาสนาใด มนุษย์ทุกคนในโลกก็มีกิเลสเหมือนกันและมีความทุกข์เหมือนกัน ดังนั้นในการดับทุกข์ก็ควรสามารถใช้แนวทางหรือวิธีเดียวกันได้ แต่จำเป็นต้องร่วมมือกันด้วยการทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน โดยอาศัยสัมมาทิฐิเป็นเครื่องมือในการสร้างสันติสุขให้แก่โลก ส่วนปณิธานข้อที่สาม คือ การพยายามนำโลกออกมาเสียจากวัตถุนิยม ท่านพุทธทาสภิกขุเห็นว่าโลกในยุคปัจจุบันตกอยู่ภายใต้อำนาจของแนวคิดแบบวัตถุนิยม ทุกคนต่างแย่งชิงวัตถุหรือรอรอยของวัตถุ บุขุ ความเริ่ดอร่อยทางเนื้อหนัง เมื่อลุ่มหลงอยู่กับวัตถุก็จะเกิดความเห็นแก่ตัวแย่งชิงวัตถุ มาสนองกิเลสของตน ความเห็นแก่ตัวดังกล่าวนี้เป็นเหตุให้มนุษย์ทำสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ดังที่เห็นได้ในสถานการณ์ทางสังคมในปัจจุบัน การถอนตัวออกจากอำนาจวัตถุนิยมนั้นต้องทำความเข้าใจว่าองค์ประกอบของมนุษย์ประกอบด้วยสองส่วน คือ กายซึ่งเป็นวัตถุ และจิต การสุดโต่งไปทางใดทางหนึ่งนำไปสู่ปลายทางเดียวกันคือความทุกข์ การรู้เพียงด้านเดียวเรื่องเดียวคือรู้เฉพาะเรื่องวัตถุหรือรู้เฉพาะเรื่องจิต ไม่สามารถแก้ปัญหาให้สิ้นสุดได้ ต้องมีความรู้ที่ถูกต้องทั้งสองเรื่อง ทั้งยังต้องรู้เรื่องที่เหนือไปกว่าวัตถุและจิต ท่านจึงแนะนำ หลัก “ธรรมนิยม” อันเป็นหลักปฏิบัติที่อยู่ตรงกลางทางสุดโต่งทั้งสอง เพื่อไม่ให้มีวิกฤติการณ์เลวร้ายใด ๆ เหลืออยู่ในโลกได้

การนำเสนอปณิธานสามประการของพุทธทาสภิกขุ ถือได้ว่าเป็นการมอบมรดกธรรมฝากไว้แก่ผู้ที่ต้องการสืบต่อพระพุทธศาสนา การสืบสานปณิธานของท่านพุทธทาสภิกขุเป็นเรื่องทั่วไปสำหรับพุทธศาสนิกชนรุ่นหลัง ไม่ได้เป็นภารกิจอันซับซ้อน สูงส่ง เหนือความคิด และวิถีชีวิตหรือความเป็นไปในสังคมแต่อย่างใด แต่เป็นเรื่องที่ทุกคนอาจประจักษ์แจ้งและปฏิบัติได้ท่ามกลางสถานการณ์ของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ วีระ สมบูรณ์ (2549: 2) ที่ได้กล่าวถึงการสืบสานปณิธานสามประการของท่านพุทธทาสภิกขุไว้ว่า ปณิธานข้อหนึ่งว่าด้วยการที่ชาวพุทธและศาสนิกทั้งหลายมุ่งมั่นเข้าถึงศาสนาของตน เป็นการเห็นสภาพการณ์และความทุกข์อันเกิดจากการยึดติดในรูปแบบต่าง ๆ

และสามารถเป็นอิสระจากสภาพการณ์ดังกล่าวนี้ได้ด้วยตัวเอง ปณิธานข้อสองว่าด้วยการที่ศาสนาทั้งหลาย มีความเข้าใจอันดีต่อกัน เป็นการเปิดกว้างและก้าวพ้นอคติที่ยึดติดกันในรูปแบบศาสนาหรือลัทธิในกายปลีกย่อยต่าง ๆ ปณิธานข้อสามว่าด้วยการนำมนุษย์ออกจากวัตถุนิยม ซึ่งหมายถึงการช่วยให้คนทั้งหลายประจักษ์แจ้งใน “ธรรม” สามารถช่วยตนเองให้ถอนตัวออกจากกระแสวัตถุนิยมในโลกได้ตามลำดับ และหากจะประมวลปณิธานทั้งหมดลงเป็นข้อเดียว ก็อาจจะกล่าวได้ว่า ความเป็น “พุทธทาส” นั้น มีข้ออะไรอื่น นอกจากการอุทิศตนเพื่อ “ธรรม”

เนื่องจากท่านพุทธทาสภิกขุเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา แม้จะมีการอ้างถึงหลักการแนวคิดในศาสนาอื่นหรือในวิชาการสาขาอื่น ๆ แต่คำสอนในพระพุทธศาสนาจะถูกยกขึ้นมาเป็นเนื้อหาสำคัญในการตีความให้สอดคล้องไปกับปณิธานสามประการ ในการนำเสนอปณิธานแต่ละข้อของท่านพุทธทาสได้ใช้การตีความพุทธธรรมเข้ามาช่วยในการอธิบาย ซึ่งเครื่องมือสำคัญที่ท่านนำมาใช้ในการตีความคือ ทฤษฎีภาษาคน - ภาษาธรรมที่ท่านประยุกต์มาจากแนวคิดเรื่อง พระสูตรหรือข้อความสองลักษณะ คือ ข้อความที่ควรขยายความ และข้อความที่ชัดเจนแล้ว รวมไปถึงแนวคิดเรื่องภาษาสองลักษณะ คือ ภาษาสามัญกับภาษาปรมัตถ์ ซึ่งมีปรากฏอยู่ก่อนแล้วในระบบคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เสรี พงศ์พิศ (2528: 40-41) ที่ได้สรุปว่าท่านพุทธทาสภิกขุใช้แนวคิดเรื่องภาษาคน - ภาษาธรรม ในการสมานฉันท์ความแตกต่างระหว่างศาสนาได้เป็นอย่างดี เพราะได้ชี้ให้เห็นว่าความขัดแย้งและความเข้าใจผิดกันระหว่างศาสนาเกิดจากการถือเอาความหมายของหลักธรรมคำสอนตามตัวอักษรแบบภาษาคนอันเป็นโลกีย์โวหารมากกว่าจะถือเอาความหมายของภาษาธรรมที่เป็นโลกุตตรโวหาร ซึ่งหากเข้าใจแบบหลังทุกศาสนาย่อมไม่มีอะไรขัดแย้งกัน เพราะพูดภาษาเดียวกัน คือ ภาษาธรรม

ปณิธานสามประการของท่านพุทธทาสภิกขุ สามารถนำมาเป็นฐานในการสร้างรูปแบบการตีความพุทธธรรมภายใต้สามกรอบใหญ่ คือ 1) การตีความพุทธธรรมเพื่อการเข้าใจตนเอง 2) การตีความพุทธธรรมเพื่อการเข้าใจผู้อื่น และ 3) การตีความพุทธธรรมเพื่อการเข้าใจโลก ซึ่งประโยชน์อันจะเกิดขึ้นจากการตีความพุทธธรรมโดยรูปแบบดังกล่าวนี้เป็นการเสนอทางเลือกอีกทางเลือกหนึ่งในการทำความเข้าใจพุทธธรรม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ตีความหรือผู้ศึกษาโดยมีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การนำความเข้าใจนั้นมาปฏิบัติเพื่อการพ้นทุกข์ตามพุทธประสงค์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง เพราะพระธรรม

ปณิธานสามประการกับรูปแบบการตีความพุทธธรรมของพุทธทาสภิกขุ

คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นดั่งมหาสมุทร ในความหมายที่ว่ามีความลึกซึ้งและมีเนื้อหากว้างขวาง จึงสามารถศึกษาได้ในหลากหลายรูปแบบหลากหลายแง่มุม

บทสรุป

หลังสมัยพุทธกาลซึ่งไม่มีองค์พระศาสดามาคอยตรัสอธิบายพุทธธรรมที่ยังคลุมเครือแก่เหล่าสาวกแล้วนั้น การตีความพุทธธรรมใด ๆ ที่เกิดขึ้นหลังพุทธปรินิพพานล้วนไม่สามารถยืนยันได้ว่าเป็นการตีความที่สมบูรณ์โดยไม่มีโอกาสผิดพลาด เช่นนั้นแล้วตัวบ่งชี้หนึ่งที่เหมาะสมในการนำมาพิจารณาประกอบการตีความพุทธธรรมก็คือประโยชน์ที่ผู้ตีความได้รับจากการตีความพุทธธรรมนั้น ๆ การตีความแบบใดก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ตีความในแง่ช่วยให้พ้นทุกข์ หรืออย่างน้อยก็สามารถลดทุกข์ได้เป็นลำดับ การตีความนั้นสามารถยึดเป็นแบบแผนแนวหนึ่งในการตีความพุทธธรรมได้ เพราะตรงตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสรุปไว้ว่า เรื่องที่พระองค์ทรงสอนนั้นมีเรื่องเดียว คือ เรื่องทุกข์และการดับทุกข์ ปณิธานสามประการของท่านพุทธทาสภิกขุ สามารถนำมาเป็นฐานในการสร้างรูปแบบการตีความพุทธธรรมภายใต้สามกรอบใหญ่ คือ 1) การตีความพุทธธรรมเพื่อการเข้าใจตนเอง 2) การตีความพุทธธรรมเพื่อการเข้าใจผู้อื่น และ 3) การตีความพุทธธรรมเพื่อการเข้าใจโลก การตีความพุทธธรรมบนฐานของปณิธานสามประการของพุทธทาสภิกขุ เป็นการเสนอทางเลือกอีกทางเลือกหนึ่งในการทำความเข้าใจพุทธธรรม อันอาจจะนำมาซึ่งการลดความยึดมั่นถือมั่น มีความสมานฉันท์กันระหว่างศาสนา และลดปัญหาในการเบียดเบียนโลกและธรรมชาติ ซึ่งประโยชน์อันจะเกิดขึ้นจากการตีความพุทธธรรมโดยรูปแบบดังกล่าวนี้ คือ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ตีความหรือผู้ศึกษา โดยมีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การนำความเข้าใจนั้นมาปฏิบัติเพื่อการพ้นทุกข์ ตามพุทธประสงค์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง

รายการอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง* (พิมพ์ครั้งที่ 4). เล่มที่ 10. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมการศาสนา. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง* (พิมพ์ครั้งที่ 4). เล่มที่ 11. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

- กรมการศาสนา. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง* (พิมพ์ครั้งที่ 4). เล่มที่ 12.
กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมการศาสนา. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง* (พิมพ์ครั้งที่ 4). เล่มที่ 14.
กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมการศาสนา. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง* (พิมพ์ครั้งที่ 4). เล่มที่ 16.
กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมการศาสนา. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง* (พิมพ์ครั้งที่ 4). เล่มที่ 17.
กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมการศาสนา. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง* (พิมพ์ครั้งที่ 4). เล่มที่ 19.
กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมการศาสนา. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง* (พิมพ์ครั้งที่ 4). เล่มที่ 20.
กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมการศาสนา. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง* (พิมพ์ครั้งที่ 4). เล่มที่ 21.
กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมการศาสนา. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง* (พิมพ์ครั้งที่ 4). เล่มที่ 24.
กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมการศาสนา. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง* (พิมพ์ครั้งที่ 4). เล่มที่ 25.
กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- ประเวศ อินทองปาน. (2553). *พุทธปรัชญาในพระไตรปิฎก* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ:
สำนักส่งเสริมและฝึกอบรม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน, และ สมภาร พรหมทา. (2552). *มนุษย์กับศาสนา* (พิมพ์ครั้งที่ 4).
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรุทม์ บุญศรีตัน. (2550). *รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท*.
วิทยานิพนธ์ พธ.ด. (พระพุทธศาสนา). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย.
- พนารัตน์ จันท์สิทธิเวช. (2558). *การศึกษาวិเคราะห์การตีความหลักพุทธธรรมของเชอ
เกียม ตรุงปะ*. วิทยานิพนธ์ พธ.ด. (พระพุทธศาสนา). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ปณิธานสามประการกับรูปแบบการตีความพุทธธรรมของพุทธทาสภิกขุ

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). *พุทธธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สหธรรมิก.
- พุทธทาสภิกขุ. (2516). *อิทัปปัจจยตา*. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ.
- พุทธทาสภิกขุ. (2537). *ภาษาคน-ภาษาธรรม*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พุทธทาสภิกขุ. (2541). *มรดกที่ขอลากไว้*. กรุงเทพฯ: ธรรมทานมูลนิธิ.
- พุทธทาสภิกขุ. (2549). *ปณิธาน 3 ประการ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- วีระ สมบูรณ์. (2549). *พุทธทาสยังอยู่ไปไม่ตาย เล่ม 2 สืบสานปณิธานพุทธทาส*. กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการฝ่ายหนังสืออนุสรณ์ 100 ปี ชาตกาล พุทธทาสภิกขุ.
- วีระชาติ นิมอนงค์. (2552). *การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในพระพุทธานุศาสนานาถรวาท*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- เสถียร โปธินันทะ. (2516). *ชุมนุมพระสูตรมหายาน*. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.
- เสรี พงศ์พิศ. (2528). *ท่านพุทธทาสกับสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์.
- Lopez. D. (1988). *Buddhist Hermeneutics*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Received: June 23, 2022

Revised: July 29, 2023

Accepted: July 30, 2023